

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ТЕХНІКИ ХУДОЖНЬОГО ЧИТАННЯ В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ “УЧИТЕЛЯ ВИРАЗНОГО ЖИТТЯ”

РОМАНА ЧЕРКАШИНА

Актор театру «Березіль», режисер Харківського театру ім. Т. Г. Шевченка, викладач Харківського театального інституту (згодом Харківського державного інституту мистецтв ім. І. П. Котляревського) Роман Черкашин був людиною «непересічної культури та енциклопедичних знань» [1]. На думку дослідниці театральної творчості Романа Черкашина Ірини Мелешкіної, творчий шлях митця «в українському театрі був довгим, нелегким, але завжди поступальним, сповненим людської та мистецької гідності» [1]. Талановитий актор, блискучий читець, плідний різноплановий режисер з 1951 року розпочинає педагогічну діяльність, викладає техніку сценічного мовлення, пише наукові статті, підручники, спогади.

Роман Черкашин, узагальнивши та систематизувавши свій багаторічний досвід, створює власну оригінальну методику навчання техніки художнього читання, яка базується на нерозривній єдності мислення і мовлення актора у словесній дії. У низці навчальних видань: «Художнє читання: техніка та логіка мови» (1955 р.), «Робота читця над художнім твором» (1958 р.), «Виразне читання» (1960 р.), «Художнє слово на сцені» (1989 р.) – актор, режисер і педагог розкриває закони перетворення літературного тексту на живу словесну дію, висвітлює проблеми культури мови, виразності усного слова, творчу природу художньої мови.

Основним змістом останньої друкованої роботи митця стало дослідження процесу перетворення літературних творів різних жанрів, прозових та віршованих, на живу словесну дію в формі сценічних літературних монологів автора-оповідача. Особлива увага педагога і дослідника зосереджена на природі художньої мови, яка є водночас і матеріалом, і засобом акторського мистецтва. Р. Черкашин підкреслює: «Джерела, якими живиться сценічне мистецтво, об'єднують в художніх

образах *народну мову* (курсив авторський) в усій її розмаїтості; *літературну мову* з властивими їй лексичними, граматичними, стилістичними нормами; *мову художніх літературних творів* – їх стилістичні властивості; нарешті, *розмовну мову самого артиста* – його голос, темперамент, інтелект, творчу уяву, артистичну індивідуальність, загальну й мистецьку культуру» [3, с. 9]. Невипадково, у якості епіграфа до посібника з художньої мови обрано слова Панаса Мирного: «Найбільше і найдорожче добро у кожного народу – це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давне життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування» [3, с. 3].

Посібник складається з трьох розділів. Творча природа живої словесної дії розкривається у вступі та першому розділі. Автор детально висвітлює поняття «дієвість мови», розуміючи під ним вплив на слухача в бажаному напрямі: викликати в уяві живі образи, емоційне ставлення до змісту, моральну оцінку життєвих явищ, фактів, подій; спонукати до взаєморозуміння, згоди і спільної дії, а може, й навпаки, вступити в суперечку. Головною властивістю сценічного мовлення педагог вважає органічну єдність змістовності й виразності, художності й простоти живого слова актора-оповідача, а творче почуття правди і віра в реальність художньої вигадки забезпечують творчу свободу під час виконання художніх творів. Майбутній актор, на думку Р. Черкашина, має любити й пильнувати рідну мову, оберігати її красу, чистоту і силу, розвивати і виховувати в собі органічне чуття живого слова. Саме ігнорування на сцені законів живої мови та закономірностей органічної творчої природи виконавського мистецтва призводить до фальшивої пристрасності, штучного емоційного піднесення тону, зображення почуття «взагалі», декламаційного пафосу, фальшивої сентиментальної розчуленості. Заслуговує на увагу поділ науковцем виражальних засобів живої мови на три взаємопов'язані структурні системи – словесну (лексика, семантика, словниковий склад, значення слів, правила граматики, стилістичні елементи художньої мови, поетичний синтаксис,

тропи і фігури), тональну («жива музика мови», її мелодика, ритм, різноманітне логічне і вольове значення мовних інтонацій) та пластичну (поза, рух, міміка, жест, красномовний погляд, блиск очей, усмішка). Жива словесна дія має відтворювати в усій цілісності всі три системи.

Внутрішньою «пружиною», що рухає живу «музику мови», педагог вважав активність думки, яскравість образної уяви, емоційне ставлення до життя і потребу передати своє переживання дійсності іншій людині.

Основою творчої праці актора-оповідача, підкреслює науковець, є добре розвинена художня уява, без якої неможлива жодна мистецька діяльність. Художня мова здатна малювати словами й голосом безперервну лінію образних бачень «ілюстрованого підтексту». У психологічному підтексті мовної дії знаходить додатковий вияв суб'єктивне переживання дійсності. Дослідник підкреслював: «Органічно відчувати в художній мові її внутрішній підтекст – значить творчо жити думками й почуттями ...оповідача в творах епічних, автора або ... ліричного героя у творах ліричних. Слухачі повинні не тільки чітко розуміти, про що говорять слова і фрази, а й відчувати те, що їх породило, те, заради чого вони говоряться» [3, 70].

Друга частина присвячена розкриттю творчої природи художнього читання: від вибору твору, його пізнання (термін Р. Черкашина), через надзавдання («той душевний слід, який мають залишити образи художнього твору в свідомості» [3, 125]), до наскрізної лінії словесної дії, завдання якої «відтворити рух життя в уяві слухачів» [3, 127].

Техніка мовлення (правила літературної вимови голосних і приголосних звуків, постановка розмовного голосу, вироблення фонаційного дихання, звучності й гнучкості голосу, чіткої дикції) зосереджена у третій частині книги, яка, крім теорії, містить і систему перевірених практичним досвідом автора ефективних тренувальних вправ.

Навчальний посібник «Художнє слово на сцені» створений блискучим актором, талановитим режисером, науковцем-дослідником, педагогом-

практиком. Тому особливої уваги заслуговують його методичні поради щодо організації курсу з виразного читання, яка потребує методичної гнучкості, поєднання теорії і практики, тренувальних й творчих аспектів. Автор рекомендує поступово реалізовувати практичні навички і вміння спочатку у тренувальних вправах, водночас розширювати й ускладнювати творчі завдання та «пам'ятати, що в живій словесній дії внутрішня і зовнішня техніка сценічного мовлення становить органічну цілісність і має засвоюватись у взаємозв'язку і взаємодії» [3, 5]. У той же час науковець наголошує, що будь-який навчальний посібник з художньої мови – тільки компас, що вказує напрям, тільки поради, що лише цілеспрямована, свідомо і вольова праця над собою допомагає перебороти найскладніші труднощі та оволодіти високою майстерністю.

До останніх років життя Роман Черкашин здійснював активну педагогічну діяльність. Як зазначає Ірина Мелешкіна, цитуючи театрального критика Сергія Васильєва: «Своїм учням Майстер прищеплював високу сценічну культуру, художній смак, повагу до слова. ... по суті для своїх учнів він ставав "учителем виразного життя"» [2].

Розроблена актором, режисером, педагогом і науковцем оригінальна методика навчання техніки художнього читання, яка базується на законах перетворення літературного тексту на живу словесну дію, заслуговує на теоретичне осмислення та подальший розвиток науковцями, практичне застосування викладачами та вчителями.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Мелешкіна, І. (2008). Роман Олексійович Черкашин. Вірний лицар театру. URL <http://surl.li/updxtj>
2. Мелешкіна, І. (2006). Учитель виразного життя. До 100-річчя актора, режисера, педагога Р. О. Черкашина. URL <http://surl.li/lsnbqf>
3. Черкашин, Р. (1989). Художнє слово на сцені. Київ: Вища школа.